

BIDRAG TILL
SVERIGES OFFICIELLA STATISTIK.

H) Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser. Ny följd.

LANDSHÖFDINGE-EMMETETS

UTI

STORA KOPPARBERGS LÄN

UNDERDÅNIGA BERÄTTELSE

FÖR ÅREN

1856—1860.

---

1. Länets allmänna beskaffenhet och indelning.

Stora Kopparbergs län har, sedan sist afgifne berättelse, till sina *gränser* icke undergått någon förändring. I sådant afseende anhängiggjorde frågor, i och för afhjelpande af *oregelbundenheter i den administrativa indelningen*, så att delar af Äppelbo och Orsa socknar, uti ecklesiastikt hänseende redan från länet afsöndrade, komme att blifva det jemväl i öfriga förhållanden, voro vid 1860 års utgång ännu icke komne till slutlig behandling. Länets *vidd* kan i följd deraf uppgifvas, såsom oförändrad, till 288 qvadratmil.

Vid ofvannämnde års slut befanns detta län indeladt i 38 hela *kyrkosocknar* jemte ofvannämnde tvenne till Rämens och Loos socknar förlagde delar af Äppelbo och Orsa socknar, 37 *pastorater*, 21 *härader* eller *tingslag*, 7 *prosterier*, 4 *domsagor*, 35 *länsmansdistrikter*, 7 *fögderier* och 7 *häradsskrifvaredistrikter*, sedan Vester-Dalarne i sådant afseende år 1858 afskiljdes från Vester-Bergslagen. Vid nu varande pastorers afgång är bestämdt, att från Rättviks socken afsöndras till eget pastorat Boda kapell-lag, från Mora socken Wåmhus kapell-lag, från Stora Tuna socken Silfbergs eller Nikolai kapell-lag, från Grangärdes socken Ludvika kapell-lag och från Lima socken Transtrands kapell-lag.

Utom ofvannämnde oregelbundenheter i den administrativa indelningen, för hvilkas afhjelpande yppade frågor till behandling förevarit, äro jemväl till handläggning i sådant afseende anmälde, i Statistiska Central-Byråns berättelse för åren 1851—1855 omförmälde förhållanden i afseende på angränsande delar af Svärdsjö och Sundborn, Leksand, Åhl och Bjursås, Stora Tuna och Aspeboda, Stora Tuna och Grangärde, Näs och

INLEDNING

TILL

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetat och utgivet af Statistiska centralbyrån – Stockholm, 1863-1912.

Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kungl. Maj:ts befallninghavande i Stockholms stad och i rikets 24 län avger underdåniga femårsberättelser av statistiskt innehåll.

Berättelserna består av två avdelningar.

Första avdelning består av följande rubriker:

- 1. Länets indelning och naturbeskaffenhet i allmänhet**
- 2. Innevånare**
- 3. Näringar**
- 4. Kommunikationsanstalter och varubyten**
- 5. Kameralförhållanden**
- 6. Politi.**

Andra avdelning är en tabellbilaga.

Statistiska centralbyrån samlar in och utger ett sammandrag för hela riket av samtliga femårsberättelsernas huvudsakliga innehåll.

Föregångare:

Kongl. maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1822-1851/55.

Innehållsförteckning.

	Sid.
Underdånig berättelse	1-18.
1. Länets allmänna beskaffenhet och indelning.....	1.
2. Innevånare.....	2.
3. Näringar.....	3.
Tab. Litt. A. Handelspriser å säd.....	3.
Tab. Litt. B. Ved- och kolpriser i Falun.....	7.
4. Kommunikations-anstalter och varubyten.....	10.
5. Kameralförhållanden.....	13.
6. Politi.....	14.
Tab. Litt. C. Allmänna Storskiftesförrättningarne med Kongl. Maj:ts och Kronans kostnader derfor.....	14.
Tabellbilagor	19-26.
Tab. N:o 1. Folkmängd.....	19.
Tab. N:o 2. Jordbruk.....	20.
Tab. N:o 3. Boskapsskötsel.....	20.
Tab. N:o 4. Skogshushållning.....	20.
Tab. N:o 5. Dödade rofdjur.....	21.
Tab. N:o 6. Af rofdjur dödade husdjur.....	21.
Tab. N:o 7. Grufvor, bergverk, bruk, fabriker och manufaktur- inrättningar samt handtverkerier.....	22.
Tab. N:o 8, A. Allmänna vägar, 1856-1860.....	23.
Tab. N:o 8, B. Gästgifverier och skjutsning, 1856-1860.....	23.
Tab. N:o 9. Sjöfart och handel år 1860.....	24.
Tab. N:o 10. Hemman och jordlägenheter å landet, tomter och jordar i städerna m. m. år 1860.....	24.
Tab. N:o 11. Laga skiften åren 1856-1860.....	25.
Tab. N:o 12. Sparbanker.....	25.
Tab. N:o 13. Fattigvården.....	26.

BIDRAG TILL
SVERIGES OFFICIELA STATISTIK.

H) Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser. Ny följd.

LANDSHÖFDINGE-EMMETETS

UTI

STORA KOPPARBERGS LÄN

UNDERDÅNIGA BERÄTTELSE

FÖR ÅREN

1856—1860.

---

1. Länets allmänna beskaffenhet och indelning.

Stora Kopparbergs län har, sedan sist afgifne berättelse, till sina *gränser* icke undergått någon förändring. I sådant afseende anhängiggjorde frågor, i och för afhjelpande af *oregelbundenheter i den administrativa indelningen*, så att delar af Äppelbo och Orsa socknar, uti ecklesiastikt hänseende redan från länet afsöndrade, komme att blifva det jemväl i öfriga förhållanden, voro vid 1860 års utgång ännu icke komne till slutlig behandling. Länets *vidd* kan i följd deraf uppgifvas, såsom oförändrad, till 288 qvadratmil.

Vid ofvannämnde års slut befanns detta län indeladt i 38 hela *kyrkosocknar* jemte ofvannämnde tvenne till Rämens och Loos socknar förlagde delar af Äppelbo och Orsa socknar, 37 *pastorater*, 21 *härader* eller *tingslag*, 7 *prosterier*, 4 *domsagor*, 35 *länsmansdistrikter*, 7 *fögderier* och 7 *häradsskrifvaredistrikter*, sedan Vester-Dalarne i sådant afseende år 1858 afskiljdes från Vester-Bergslagen. Vid nu varande pastorers afgång är bestämdt, att från Rättviks socken afsöndras till eget pastorat Boda kapell-lag, från Mora socken Wåmhus kapell-lag, från Stora Tuna socken Silfbergs eller Nikolai kapell-lag, från Grangärdes socken Ludvika kapell-lag och från Lima socken Transtrands kapell-lag.

Utom ofvannämnde oregelbundenheter i den administrativa indelningen, för hvilkas afhjelpande yppade frågor till behandling förevarit, äro jemväl till handläggning i sådant afseende anmälde, i Statistiska Central-Byråns berättelse för åren 1851—1855 omförmälde förhållanden i afseende på angränsande delar af Svärdsjö och Sundborn, Leksand, Åhl och Bjursås, Stora Tuna och Aspeboda, Stora Tuna och Grangärde, Näs och

Säfsnäs, hvartill äfven numera kommit fråga om gränseförhållandet emellan Avesta bruksförsamling och Grytnäs socken.

Öfver Falu stad har blifvit utgifven, år 1856, af Herr Professoren och Riddaren J. S. Bagge en Karta, grundad å C. Linderoths år 1805 affattade, äfvensom, på föranstaltande af Komitéen för undersökning af grunderne till städernes beskattning år 1858 af dertill förordnade Ingeniören vid Kongl. General-Landtmäteri-Kontoret Gustaf Ljunggren en Karta öfver staden Falun med dertill hörande ägor; äfvensom genom Undersöknings-Komitéens för Statens Jernvägar försorg en Karta, som omfattar äfven en del af Stora Kopparbergs län.

2. Innevånare.

Tab. N:o 1. Tabellen N:o 1 upptager *folkmängden*, särskildt för landsbygden och städerna, för hvarterdera af åren 1856 till och med 1860, efter mantalslängderne, och för hela länet sistnämnde år, hvarvid dock, enär mantalskrifning i Särna socken icke äger rum, befolkningen derstädes är beräknad efter uppgift från vederbörande presterskap; och inhämtas deraf, vid jmförelse med hvad härom är omförmäldt i berättelsen för år 1855 (enligt 1854 års mantalskrifning) att för derpåföljde år länets befolkning blifvit ökad med 8,581 personer. Då orten i någon väsendtligare mån icke varit hemsökt af allmänt härjande farsoter, torde derifrån kunna till en del härledas befolkningens nyssomförmälde *tillväxt*, men då tillökningen efter 1856 års felslagna skörd visar sig ganska obetydlig och först under år 1860 uppgått till samma höjd som under året 1856, synes deraf uppenbart huru befolkningens bergningsförmåga, återställd genom fördelaktigare skördar och ökade tillfällen till inkomstgifvande arbeten, i förening med öppnade lättade kommunikationer, öfvat ett mäktigt inflytande på folkökningen. Någon annan giltig grund kan ej heller framställas dertill att, oaktadt den manliga befolkningens förökning under dessa år, antalet af utskrifningsmanskaper likväl årligen befinnes minskadt, än att allmogens bergningsförhållanden för 20 år tillbaka voro i följd af ogynsamma skördar och ringa arbetsförtjenster ganska ofördelaktiga.

Flerestädes inom länet, förnämligast inom Mora, Orsa och Elfdals socknar, hafva redan förut yppade *schismatiska rörelser* fortfarit, måhända tilltagit, men verka nu mindre störande än tillföre. I nämnde socknar uppgår antalet af *Baptister* tillsammans till 760 personer, och odöpta barn inom Orsa och Elfdals socknar äro uppgifne till 118. För deras religionsöfningar hafva i nämnde tre socknar separatisterna uppfört särskilda byggnader, men de hafva icke i stadgad ordning bildat särskilda församlingar.

Allmogens *byggnadssätt* har föga undergått förändring. Bostäderna äro i öfre Dalorten i allmänhet trånga och anspråkslösa, men i de nedre delarne af länet bättre, ansemligare och bekvämligare. Förbättrade, mera värmegifvande och vedbesparande eldstäder än de tillföre brukliga öppna spisarne införas der mera allmänt och nya tak läggas både på manbyggnader och uthus, der tegel icke lätt är att tillgå, af spån eller stickor, kallade »pertor», såsom vida ändamålsenligare och mera virkesbesparande än förut brukliga med näfver och takved eller bräder.

I Dalsocknarne bibehållas väl hufvudsakligen folkets enkla hemgjorda *dräkter*, ehuru äfven der främmande tyger börjat i någon mån begagnas, såsom i länets nedre delar länge varit och ännu är förhållandet, utan att denna förändring bidrager till att sprida en önskvärd förbättring i *renlighet* och *snygghet*, vare sig i bostäderna eller beklädnaden.

Mera, än odlingen af höstsäd inom länet, har allmogens användande deraf till *brödföda* tilltagit, hvadan sådan vara måste från andra orter köpas, men förbrukningen af *spritdrycker* har å landet allestädes, der utskänknings- och minuthandelsställen icke förefinnas, högst väsendtligen aftagit, utan att andra drycker derstädes i stället mera allmänt begagnas; hvaremot, der så beskaffade försäljningsställen äro inrättade, likasom i städerna, någon minskning i förbrukningen af spritdrycker eller deras omåttliga förtärande icke torde kunna anses äga rum, ehuru så kalladt bäijerskt öl derstädes till ganska betydligt belopp numera äfven förtäres.

Större eller mindre *boksamlingar* förefinnas inom de flesta af länets socknar, mer eller mindre flitigt begagnade, allt efter den håg dertill, som gifves och upplifvas af dem, hvilka handhafva bokförråden; men för särskildta *folknöjen* och frivilliga *öfningar i vapenbruk* hafva under ifrågavarande år några åtgärder icke blifvit vidtagne.

3. Närings.

För att vid slutet af hvarje, eller något visst bestämdt år, tid efter annan kunna uppgifna *geometriska tunnlandtalet af den odlade jorden* och den naturliga ängen, efter den förändring de till följd af odlingarne undergå, skulle oundgängligen erfordras en fullständig och fortgående ägo-affattning; men då en sådan anstalt icke förefinnes och icke heller lærer kunna åstadkommas, så torde detta tunnlandtal få angifvas i öfverensstämmelse med de beräkningar, som för uppgifterne till Finans-Komitén ägde rum, eller, med antagande af någon årlig förhöjning, uti mera runda tal, såsom till 140,000 tunnland odlad jord och 170,000 tunnland ängsmark.

I Kopparbergs och Näsgråds samt en del af Sätters och Vester-Bergslags fögderier anses jorden vara af medelmåttig *beskaffenhet*, men i öfriga delar af länet torde den allmännast vara att hänföra till svag, ehuru den äfven å kalkformationen inom Mora, Orsa, Sofia Magdalena, Ore och Rättviks socknar i Ofvan- och Nedan-Siljans fögderier derifrån gör ett fördelaktigt undantag.

Vexel- eller så kalladt koppelbruk är i Kopparbergs, Näsgråds, Sätters och Vester-Bergslags fögderier det allmännaste *brukningsättet*, med 7 till 9 års omlopp af gödsladt träde, höstsäd, 3 år gräs, eller flere, samt 2 eller 3 år hafre. I de öfriga tre fögderierne förekommer mest tredingsbruk, eller 2 år säde och 1 år träde, hvilket dock i mån som foderodling på åkern tilltager, efter hand synes småningom undergå förändring.

Tabellen N:o 2 utvisar beräknade årliga utsädet per tunnland af hvarje sädesslag, behovet deraf Tab. N:o 2. för utsäde årligen i länet, samt år 1860 för odling af hvarje sädesslag använde tunnlandtalet och skördebeloppet i korntal, beräknadt för hvarterdera af åren 1856—1860, äfvensom årliga förbrukningen deraf på hvarje person i medeltal. I enlighet med dessa beräkningar och i öfverensstämmelse med den erfarenhet, som äfven under senare åren vunnits, vill det synas som uti vanliga år produktionen af höstsäd icke är tillräcklig för, men att vårsäd, förnämligast hafre, skördas utöfver åtgången inom länet; varande den blandsäd, som i vissa trakter begagnas af mycket olika sammansättning, såsom af varråg, korn, ärter och hafre, råg, korn och hafre, korn och hafre, till olika blandningsförhållanden, men hufvudsakligast $\frac{2}{3}$ hafre och $\frac{1}{3}$ korn.

Icke utan framgång utsträckes inom länet och i delar deraf, der sådant för icke många år sedan ansågs omöjligt, odlingen af hvete både såsom höst- och vårsäd.

Handelspriserne äro från olika delar af länet uppgifne att hafva varit de i nedanstående tab. Litt. Tab. Litt. A. A. anförde.

Jordegare i Bjursås, Gustafs, Leksands och Rättviks socknar hafva för skada å grödan genom hagel år 1858 åtnjutit *understöd af allmänna medel*, utan återbetalningsskyldighet, till belopp af 1,000 R:dr Rmt. Lika-

Tab. Litt. A.

Handelspriser å säd.

	Hvete.	Råg.	Korn.	Blandsäd.	Hafre.	Ärter.	Potates.
	R:dr Rmt.	R:dr Rmt.	R:dr Rmt.	R:dr Rmt.	R:dr Rmt.	R:dr Rmt.	R:dr Rmt.
År 1856	34 à 34,50	21 à 24	18 à 20	14,75 à 18	9,50 à 14	22,50 à 24	6 à 8
» 1857	27	16,50 à 27	16,50 à 20	11 à 20	7 à 10,50	24	6 à 11
» 1858	20	12,75 à 18	11 à 14	8,62 à 12	5,75 à 8	18	4
» 1859	18 à 20	12 à 20	10,50 à 19	8,62 à 18	5,75 à 10	14 à 16	4 à 9
» 1860	21,50 à 22	13,50 à 26	11,50 à 21	9,12 à 18	5,50 à 10	16	4 à 9

ledes hafva utan återbetalningsskyldighet, men mot förbindelse att använda medlen för arbete å vissa vägarbeten, Särna socknemän och Öije kapellsboer till understöd i följd af 1855 års för dem svaga skörd utbetkommit 1,750 R:dr, äfvensom Stenbergs byamän i Orsa socken, af enahanda anledning, under vanliga bestämmelser ett gåfvoanslag af 300 R:dr. Mot förbindelse att med $\frac{1}{4}$ årligen försträckningen återgälda hafva jordägare i Westerdals samt Ofvan- och Nedan-Siljans fögderier åtnjutit understöd för afhjelpande af behofven i följd af 1856 års missväxt, med ett sammanräknadt belopp af 114,610 R:dr 50 öre, som sedermera är vordet till fullo återbetaldt, äfvensom utan återbetalningsskyldighet tillsammans 6,350 R:dr Rmt, att användas till understöd, dels genom för orten gagneliga arbeten, dels åt behöfvande, som saknade förmåga att genom arbete sig försörja. Derförutom hafva, i följd af berörde allmänna missväxt och skada å grödan genom hagel, understöd blifvit under ifrågavarande fem år utgifne af länets Nödhjelpskassa till ett sammanräknadt belopp af 16,638 R:dr Rmt, dels mot återbetalningsskyldighet, dels mot förbindelse att dermed utföra gagneliga arbeten inom orten och dels såsom gåfvoanslag. De understöd, hvartill 1860 års missväxt föranledt, hafva icke under ifrågavarande tidsperiod kommit länets befolkning till godo och blifva i följd deraf föremål för den berättelse, som framdeles kommer att i ämnet afgifvas.

Trädgårdsskötseln och fruktträdsodlingen bedrifvas ännu i högst ringa mått, kämpande mot föreställningen om dess osäkra och föga lönande afkastning och fördelar; dock börjar i närheten af städerna en och annan att deråt egna mera omsorg och uppmärksamhet, så att, på framgången af sådana försök, en förhoppning kan byggas derom att trädgårds-, fruktträds- och blomsterodlingen skall blifva äfven här i orten allmännare känd och värderad samt i följd deraf äfven utöfvad.

Tab. N:o 3. Tabellen N:o 3 upptager antalet af *kreatur*, underhållne öfver den vinter, hvarmed året 1860 slutat.

Under vanliga förhållanden är *fodertillgången* otillräcklig eller knapp och af svag beskaffenhet i öfre delarne af länet, men för öfrigt tillräcklig och har under den senare tiden af ifrågavarande år utfallit på sistomfördämdte, för boskapsskötseln förmånliga sätt. Den större boskapen har ock derunder tilltagit i antal, dertill måhända äfven uti icke så ringa mån bidragit den minskning i antalet af ungboskap, får och getter, som visar sig vid jemförelse emellan ofvannämnde tabell och uppgifterne till Finans-Komitén. Öfvertygelsen om fördelen af en starkare utfodring sprider sig allt mera bland befolkningen i länets nedre delar, men kan ej så lätt vinna tillämpning i de öfre Dalssocknarne, till en del i följd af fodertillgångarnes svaga beskaffenhet och seden att hålla många kreatur, utan beräkning deraf, att få djur af bättre slag, väl födde, lemna bättre afkomst, än flere dåliga, svagt och knappt lifnärda. På årsväxtens och fodertillgångarnes beskaffenhet beror i väsendtlig mån beloppet af den spanmål, som användes till *creaturens utfodring*, men torde i medeltal uppgå till omkring 64,000 tunnor, egentligen hafre.

Oaktadt den större uppmärksamhet, som i sydligare orterne af länet numera egnas åt *ladugårdsskötseln*, torde afkastningen der icke öfverstiga ortens behof, hvaremot sådant utan tvifvel är förhållandet i de nordligaste och vestligaste trakterne. Befolkningens större användande af ladugårdens afkastning till egen förbrukning samt svagare sommarbeten för kreaturen i de förra, äfvensom ett motsatt förhållande i de sistnämnde trakterne af länet, med vidsträckta, rikare fjellbeten, gifva till dessa skiljaktigheter en säker förklaring, äfvensom anledning till den förmodan, att ett öfverskott från ladugårdarne i länet årligen utföres, ehuru sannolikt icke af betydighet.

Vid försäljning af kreatur och ladugårdsprodukter hafva *priserne* omvexlat för en oxe från 50 till 120 R:dr, en ko från 35 till 80 å 100 R:dr, en ung god arbetshäst från 300 till 400 R:dr, ett lisp. färskt nötkött från 2 R:dr 50 öre till 5 R:dr 50 öre, ett lisp. smör från 10 till 13 R:dr, ett tjog ägg från 85 öre till 1 R:dr 50 öre, 1 æ ull 1 R:dr till 1 R:dr 50 öre, 1 kanna söt mjölk från 20 till 33 öre.

Hästarne, för det mesta af Norsk race, äro starka och hårdiga, men äro i de fattigare socknarne af Dalorten mindre och svagare, utan tvifvel en följd af dåligt underhåll. *Boskapen* är i dessa trakter särdeles

småväxt och lemna afkastning i förhållande dertill och till utfodringen. Med lika underhåll skulle dock sannolikt andra kreatur ej lemna bättre afkomst, än denna småväxta fjellrace. I de sydligare trakterna äro kreaturen af en större växt och mångenstädes röjer sig inblandningen af bättre blod från de tider, då afkomlingar från Holländeriet vid Strömsholm och andra ställen med vårdad boskapsstam blefvo spridda i landsorterna, så att äfven från allmogens ladugårdar i vissa socknar kor kunna erhållas som på året lemna 7 till 800 kannor mjölk och deröfver.

För att åstadkomma en *förbättrad boskapsafvel* blef en Kronans stam af Ayrshire djur, utgörande likväl icke mera än 1 tjur och 8 qvigor, år 1860 uppställd vid Näsgård i Husby socken, men förflyttades snart till Grängshamn i Stora Tuna socken, och för enahanda ändamål uppköptes samma år af ett enskildt, för sådant ändamål bildadt bolag, 2 tjurar och 10 qvigor af nämnde race, hvilka uppställdes vid Wassbo i Aspeboda socken, der länets Landtbruksskola är förlagd.

Inom öfre Dalorten underhålls icke *fjäderfä*, om ej hos någon ståndsperson, och äfven i öfriga delar af länet är antalet af underhållne dylika djur mindre betydligt, bestående nästan endast af vanliga höns.

Blott i ringa mån idkas af en och annan *biskötsel* i nedre delarne af länet.

I några socknar af Vesterdalarne utbröt år 1859 *mjeltbrand* bland nötboskap och svinkreatur, och för öfrigt har bland hästar *springorm* nästan alla år varit mer och mindre gångbar. Någon allmännare dödlighet hafva dessa sjukdomar dock icke åstadkommit. Den förstnämnde sjukdomen upphörde snart med de förhållanden, som framkallat densamma, och i den mån Djurläkares biträde i tid påkallas visa sig föreskrifterne verksamma äfven till den senare sjukdomens häfvande, men då allmogen endast med motvilja kan förmås att anlita behörig Läkares råd, har springorms-sjukdomen år från år blifvit allmännare spridd och mera svårartad.

Genom *nyodlingar* förnämligast å förut vattendränkt mark, sedan den genom afdikning blifvit dertill användbar, utvidgas jordbruket årligen, ehuru vidden deraf ej kan här uppgifvas. Äfven genom *grunddikning*, som efter hand mer och mer vidtages, förbättras åkern och till vinnande af högre afkastning förbättras jemväl någon ängsmark genom vattning och *öfversilning*. Dessa åtgärder förberedas och ledas af en för länet anställd och af Hushålls-Sällskapet medel aflönad Agronom, hvars trägna sysselsättning, under all den tid af året som marken är bar, bevittnar den håg, som för jordbrukets förkofran lifvar dess idkare i denna landsort. De understöd, som för omkring 20 år sedan tillgodokommo flere delar af länet för då bestämde vattenaftappningsföretag, väckte hos allmogen denna håg till förut obrukbara jordvidders bearbetande och mera än de lån, som nu lemnas med långvariga och invecklade återbetalningsbestämmelser, skulle fortsatta anslag till de vattenaftappningar, för hvilka kostnaderne öfverstiga allmogens förmåga, befrämja tillgodogörandet af de betydliga, af vatten fördränkta, odlingsmarker, som ännu inom länet vänta på erforderlig bearbetning för att lemna rika skördar, förnämligast af foder, och upphöra att föranleda frostsador på grödan å tillgränsande åkerfält.

Från äldre tider ökas inom länet *gödseltillgångarne* genom en ändamålsenlig och vårdad tillblandning af dyjord, skogsvrak och strö, och behandlingen af gödseln torde i allmänhet här äga företräde för gödsels vård i flere andra orter af riket, förnämligast på slättbyggderne, men ökade och förbättrade gödseltillgångar kunde visserligen, utöfver hvad nu är förhållandet, beredas, isynnerhet genom en bättre och starkare utfodring samt genom ett mera ändamålsenligt tillgodogörande af den flytande spillningen, än som nu äger rum, der det icke alldeles försummas.

Kongl. Förordningen den 21 December 1857, om vård af husdjur till förekommande af skada å andras ägor, har visserligen på flere ställen, isynnerhet der större ägor sammanligga, utan dermed sammanhängande skogsmark, föranledt förut varande *stängselns* borttagande eller anbringandet af mera skogbesparande hägnader, men i allmänhet antager allmogen sällan och sent till efterföljd hvad som afviker från förfädernes seder och bruk.

Bland föremålen för Hushållnings-Sällskapets verksamhet bemärkes främst bemödandet att genom *Landbruksskolans* ändamålsenliga ordnande och förseende med erforderliga byggnader för att, medelst den undervisning, som der meddelas, såväl theoretiskt som praktiskt, få duglige och kunnige arbetare och arbetsföreståndare bildade, enär derförutan arbetena för jordbrukets förkofran måste komma att misslyckas eller endast sent och med känbara uppoffringar för den enskilde kunna föras till det åsyftade målet. Ett välgörande inflytande på jordbrukets utveckling och förkofran förmärkes vidare af de utställningar af kreatur, redskap, spannemåls- och fröprofver m. m. och industrialster samt af de täflingsplöjningar, som Hushållnings-Sällskapet vid årliga landbruksmöten och andra sammanträden föranstaltar, af de premier, som dervid till årligen ökade belopp utdelas samt af de upplysningar, som dervid i hvarjehanda ämnen lemnas jordbrukets idkare om de rön och den erfarenhet, som de mera erfarna bland dem under yrkets utöfning, eller andras undervisning vunnit; men få filialafdelningar hafva förmått utveckla en önskvärd verksamhet, dels enär brist på medel, dels ock emedan bristande böjelse att utan ersättning offra tid och arbete på allmänna värf, deremot lagt sin förlamande tyngd.

De många tillfällen till arbete mot hög dagspenning, som jernvägsanläggningar, strömrensningar, timmerafverkning och sågverksbyggnader, såväl i som utom orten, under tiden lemnat, hafva minskat den *tillgång på arbetare*, som förut inom orten vanligen förefunnits. Statfolk och tjenare i hushondens bröd hafva nu, mera än förr, uteslutande lemnat det erforderliga arbetsbiträdet, enär jordtorpare blott undantagsvis finnas i en mindre del af länet samt mindre jordbrukare och backstugusittare, som dertill ägt kraft och förmåga, företrädesvis valt de vid ofvannämnde anläggningar tillgänglige indräktigare arbetena, så att blott svagare och mindre arbetsföre personer bland de frie arbetarne egnat sig åt jordbruksarbetena. Vid många odlingsföretag hafva derföre arbetare blifvit använde, som från Wermland och Westergötland sökt det arbete, hvilket lämpligare bordt kunna utföras af provinsens egen befolkning, om den icke låtit sig öfverträffas i arbetsamhet, sparsamhet och förnöjsamhet med en måttlig betalning för arbetet.

<i>Dagsverkspriserna</i> hafva i allmänhet varit:	Under höst, vinter och vår.	Under sommaren.
å 1 mansdagsverke	75 öre à 1 R:dr	1 R:dr 25 öre à 2 R:dr,
å 1 qvins- d:o	67 öre	75 öre,
å 1 kör- d:o	2 à 3 R:dr.....	3 à 4 R:dr,

dock under år 1858 något lägre; hvaremot desamma under derefter följande år bibehållit sig för det mesta oförändrade, med benägenhet till en ständig, småningom skeende förhöjning, oberoende af bättre eller ringare tillgång på arbetstillfällen, och sålunda bevittnande ett större behof på arbetsbiträde än arbetstillfällen.

I afseende å *skogarnes* inom länet *areal* vid 1860 års slut kan, i saknad af fullständig affattning, uppgift derom icke lemnas vidare än att, enligt vederbörande Jägeribetjenings anmälan, boställens, kyrkors, läroverks och fromma stiftelsers skogar dels enligt kartor och skifteshandlingar, dels enligt ungefärlig beräkning, tillsammans utgöra omkring 75,200 tunnland, hvilka endast begagnas till husbehof, utan viss beräkning på afkastningens belopp och beskaffenhet, då endast få ännu äro till ordnad afverkning indelade. Kronan omedelbart tillhörige, till dess disposition indragne hemman och lägenheter förefinnas icke, likasom icke häradsallmänningar, så att för ifrågavarande tid afkastning af dertill hörande skogar ej är att uppgifva, likasom icke heller den stubböresafgift, som till följd af föreskrifterne i Kongl. Maj:ts nådiga Bref af den 27 Januari 1860 och den 25 Januari 1861, inflyta för derigenom medgifven afverkningsrätt å de oafvittrade skogarne i Lima, Orsa, Elfdals och Särna socknar, enär uppbörden deraf först efter 1860 års slut till redovisning kommit. I anledning af ofvananförde förhållanden kan tabellformuläret N:o 4 icke till begagnande ifrågakomma.

Den vid 1860 års utgång i länet anställda *Jägeristat* bestod endast af en Jägmästare med 1,200 R:dr Rmt i lön, samt tvenne extra Öfverjägare utan lön.

Förutom å några till trakthuggning indelade boställsskogar och några få enskilde personers och bruksägares lika behandlade skogar är allmänna *afverkningsättet* »blädning», då fråga är om timmer och för vissa ändamål erforderligt virke, men för kolning verkställes vanligen »kalhuggning», och ännu på vissa orter begagnas dervid »svedjande» för virkets befriande från grenar och qvistar.

Såsom ofvan är anmärkt förefinnas ej häradsallmänningar, så att om förvaltning deraf och af allmänningsskassar någon anmälan ej är att göra, likasom icke heller om plantering af löfträd samt vården af flygsandsfält. Någon anstalt för meddelande af undervisning i skogarnes ändamålsenliga vård är icke inom länet inrättad.

Anläggningen af 3:ne betydligare *sågverk*, dels för ång- och dels för vattenkraft, med beräknad afsättning utom orten, har, i trakten af dessa verk, belägna i närheten af sjön Rann och Gefle-Dala jernväg, åstadkommit en ökad tillgång och billigare pris på sådant virke, som icke bär kostnaden af en längre och dyrare transport; hvaremot det exportbara virket hålles i högre pris. Beloppet af de skogsprodukter, som från dessa verk är vordet utfördt, kan dock härifrån icke uppgifvas.

Svedjande, hvaraf verkan för skogsåterväxten kan vara gynsam, eller skadlig, allt efter utförandet, markens beskaffenhet och andra förhållanden, förekommer numera sällan. På alltför vidsträckta svedjefält har återväxten varit sen, eller uteblifvit, såsom ofta är händelsen efter större *skogseldar*. Sådana hafva under ifrågavarande år något mindre förekommit, än tillföre, måhända till följd af trädvarornes genom sågverksanläggningarne stegrade värde, i de mera aflägsna skogstrakter, der eldarne förut lemnades utan vård, att sköfla den då värdelösa skogen. Skogseldarnes antal och omfång kan icke heller uppgifvas, men deras orsaker torde i allmänhet kunna antagas vara vanvård om, ute å marken under kreaturs vallning, jagt, fiske, och andra färder i skogarne, upptända eldar, stundom äfven vid förehafde odlingsarbeten; och följderna äro, förnämligast i de norra orterne, den förbrända markens minskade näringskraft och tjenlighet för skogsåterväxten, äfvensom att skogarne der äro glesa, med en myckenhet brandskadade träd samt i allmänhet äga en ringa tillgång på tätta ungsogsbestånd.

De för bergsbruksnäringens utvidgning ökade kolbehofven hafva allestädes, der de stegrade priserna kunnat, i anseende till afståndens inflytande, det medgifva, föranledt *kolningarnes* utsträckning utöfver hvad med skogarnes bestånd i framtiden varit förenligt; hvaremot andra fabriksanläggningar icke förekommit af viktigare inflytande på skogarnes framtida tillräcklighet, och densamma kan icke heller äfventyras af den ringare tillverkning utaf tjära och pottaska, som i länet äger rum; men från Rättviks socken, der kalk till större myckenhet än annorstädes inom länet brännes, uppgifves bristande skog i närheten af kalkbrotten såsom skäl för kalkprisets stegring. Allestädes, der getkreatur få beta i skogarne, förmärkes deras försenande och i öfrigt skadliga inflytande på återväxten genom toppskottens afbitande, och dessa djurs underhåll vintertiden är ej mindre skogsödande genom den myckenhet unga tallar af 15 till 20 års ålder, som dertill måste uppoffras.

Priserna å kol och ved i Falun, det ställe inom länet, der största förbrukningen deraf torde före- Tab. Litt. B. komma, äro uppgifne på sätt nedanstående tab. Litt. B. utvisar.

Tab. Litt. B.

Ved- och kolpriser i Falun.

	1 stafrum björkved.		1 stafrum tall- eller granved.		1 stig kol.	
	R.dr.	öre.	R.dr.	öre.	R.dr.	öre.
År 1856	5	62	4	12	5	25
» 1857	6	—	4	50	5	50
» 1858	5	25	3	75	3	75
» 1859	5	62	4	12	3	75
» 1860	6	75	5	25	3	75

Dessa priser äro i allmänhet något högre än tillföre, ehuru tillfälliga förhållanden föranledt kolprisets fall under de sista tre åren, hvarefter det numera åter höjt sig; varande ett stafrum ved beräknadt till 3 alnars höjd och 3 alnars längd samt vedens längd till 5 kvarter, och en stig kol till 10½ tunnor, hvaraf dock måttet torde finnas knappt. Det stegrade kolpriset har föranledt försök att minska användandet af trädkol, genom bruk af från England införskrifne coaks, som lära med fördel kunna brukas då trädkolspriset uppgår till 4 R:dr Rmt per stig; hvaremot begagnandet af *bränntorf* icke blifvit i någon väsentligare mån försökt.

Tab. N:is 5 o. 6. Öfver *dödade rofdjur* och af desse *dödade husdjur* bifogas tabellerne N:is 5 och 6, upptagande den sistnämnde endast förhållandet under åren 1859 och 1860, enär derförinnan några upplysningar icke äro i berörde afseende att tillgå. Sedan Kongl. Maj:t den 23 December 1832, med allmogens befriande från skallgång och jagttygs hållande inom de flesta socknar i länet, fastställt *premier* för rofdjurs dödande utom skall, förekomma sådane ganska sällan. Dessa premier, som i vissa socknar utgå med 100 R:dr för björn, 50 R:dr för varg och 25 R:dr för vargunge och lodjur, äro i andra socknar alltför låga för att kraftigt verka till det afsedda ändamålet. Den ringa vana vid skallgångarnes behöriga utförande, som råder hos allmogen, har vållat att desamma oftast misslyckas, då sådana någon gång, efter derom träffade öfverenskommelser, företagas, och då de derå använde dagsverken, äfven vid den lyckligaste utgång borde anses gälla oändligt mycket mera, än hvad i höga premier skulle komma att utgifvas, vore det önskligt, att betydligt höga belöningar kunde blifva bestämde för utom skallgång dödade rofdjur.

Tab. N:o 7. Om antalet af *grufvor, bergverk, bruk, fabriker och manufakturinrättningar* samt *handtverkerier* lemnar tabellen N:o 7 uppgift.

Den deruti, såsom af bergshandteringen upptagna, antecknade personal afser blott *ständige* arbetare, hvardan, med tillägg af de tillfällige, hvilka, synnerligast vid grufvorne, bestå af mindre hemmansägare och backstugusittare, som vexelvis med annat idkå grufarbete, hela den personal, som af berörde handtering har sin egentliga sysselsättning, nu såsom tillföre kan antagas utgöra icke mindre än 7,000 personer.

Under den period förevarande berättelse omfattar, har bergverksrörelsen inom länet, hvad *jerntillverkningen* angår, vunnit en märkbar tillväxt och visat ett nästan oafbrutet stigande, härflytande från en medgifven större tillverknings- och handelsfrihet samt lättade kommunikationer, synnerligen genom fullbordandet af Strömsholms kanal och Wessman—Barkens jernväg. *Jernmalmsbrytningen*, hvilken ej allenast är tillräcklig för tillverkningen vid hyttorne inom länet, utan jemväl kan lemna icke obetydliga qvantiteter för andra orters behof, har, till den del malmen hittills blifvit från länet utförd, nästan uteslutande försmälts vid hyttor inom angränsande Örebro och Gefleborgs län; men då denna gren af bergverksrörelsen är mäktig af en betydlig utveckling, skall den ock sannolikt efter hand vinna en sådan, såväl genom den numera gifna tillåtelsen till malm- och tackjernshandel med utlandet, som ock till följd af de förbättrade kommunikationer, hvarigenom tackjernets och äfven malmens försändning till mera aflägsna orter nu möjliggjorts. För idkarne af jerntillverkningen har dock denna, under ifrågavarande qvinquennium, i allmänhet varit föga lönande, emedan höga kolpris samt dagsverks- och forsellöner, i förening med lågt försäljningspris på jernet, gjort behållningen af rörelsen ringa, så att, der denna drifvits i mindre omfång, den knappt aflupit utan förlust.

Den tillverkning af *guld, silfver* och *bly*, som ägt rum vid det så kallade Konung Gustaf den 3:djes silfververk i Falun har med början af bruksåret 1860 tillsvidare upphört, i anseende dertill att verket under flere år icke lemnat någon vinst; dock kommer tillverkningen, enligt hvad beslutadt blifvit, att åter upptagas så snart en lönande smältning kan äga rum. Af öfrige silfververk inom länet är för närvarande intet af någon egentlig betydenhet, till följd af dithörande malmtillgångars ringhet och svagare silfverhalt; och har under loppet af år 1860 tillverkning endast vid ett af dessa tre verk drifvits.

Koppartillverkningen af malm utur Falu grufva har under ifrågavarande period år efter år aftagit, härörande dels från minskad malmuppföring, dels äfven från mindre kopparhalt hos malmen; men om genom

anläggning af ändamålsenliga anrikningsverk den svagare malmen skulle med någon fördel kunna tillgodogöras, hvilket under närvarande förhållanden icke är möjligt, bör med temligen stor sannolikhet kunna antagas, att koppartillverkningen åter skulle komma att stiga. Vid Garpenbergs kopparverk deremot har malmuppföringen under de senare åren betydligt ökat. Tillverkningen derstädes är dock icke af någon särdeles betydelse.

Elfdals *Porfyrverk* har under förevarande femårsperiod efter hand ökat sina tillverkningar, så att det uppgifna sammanräknade värdet deraf uppgått till 24,158 R:dr Rmt, hvaraf 9,560 R:dr utgör sista årets tillverkningsvärde.

Den brytning af *kalksten*, som inom länet äger rum, är icke betydligare, än att den endast fyller ortens behof. Inom Orsa socken bedrifves deremot, såsom en allmän binäring, för afsalu inom och utom länet, *sandstensbrytning* till slip- och ställsten. I öfrigt förekommer inom Lima socken sandsten, som brytes för tillverkning af brynen.

Genom anläggningen af Gefle—Dala jernväg drages numera den väsentligaste delen af bergsprodukterna från bruken inom Husby, Garpenbergs och till en del jemväl inom By, Hedemora, Sätters och Stora Tuna socknar samt från bruken omkring Siljan till Gefle; och har jernstillverkningen inom Nås socken af Vesterdalarne, hvilken tillförene fördes till Philipstad, nu vunnit, genom Wessman—Barkens jernväg, en lättare transport öfver Strömsholm till Stockholm, i hvilken rigtning all Vester-Bergslagens jernstillverkning nu, såsom förut, utföres, hvaremot tillverkningen inom Vesterdalarne, med nyssnämnde undantag, fortfarande går öfver Wernland.

Några andra anmärkningsvärda *olyckshändelser*, vare sig i afseende på personalen eller rörelsen vid bergverken, än att fyra personer såmedelst ljutit döden i Falu grufva, hafva under ifrågavarande period icke ägt rum.

Under detta qvinquennium hafva blifvit *nyanlagde* tre masugnar, två stångjernshärdar och en hammare, två stångjernsvalsverk, en mekanisk verkstad, två gjuterier, en stålugn, ett jernmanufakturverk samt en fabrik för tillverkning af koppar, svafvel, svafvelsyra, jern- och kopparvitriol samt rödfärg, hvaremot nedlagts en masugn, sjutton stångjernshärdar, hvaraf två på vissa år, samt två jernmanufakturverk.

Värdet af nedannämnde tillverkningar, som länets bergsrörelse lemnat under det sista af de år denna berättelse omfattar, eller år 1860, kan beräknas till följande belopp:

211 a 21 ort Silfver à 64 R:dr	6,758: 72.
628 Centner 16 a Kopparnickel à 125 R:dr	78,520: —
3,578 Sk a 11 L a 9 a Koppar à 211 R:dr	755,109: —
484 Sk a 1 L a 5 a Bly à 50 R:dr	24,203: 12.
1,309 Centner 22 a Kopparvitriol à 30 R:dr.....	39,276: 60.
1,995 Centner Jernvitriol à 5 R:dr	9,975: —
3,193 Centner 76 a Svafvel à 6 R:dr 75 öre	21,557: 88.
9,500 tunnor Rödfärg à 7 R:dr	66,500: —
218,523 Sk a Tackjern à 9 R:dr 50 öre	2,075,968: 50.
5,976 Sk a Gjutgods, hvaraf en del åstadkommits omedelbart, eller utan omsmältning af tackjern, en del genom sådan omsmältning, à 16 R:dr öfverhufvud	95,616: —
152,929 Sk a Stångjern à 21 R:dr	3,211,509: —
14,929 Sk a Jernmanufaktur och Stål à 35 R:dr.....	522,515: —

Summa Riksmünt 6,907,508: 82.

Af *brännerier* hafva under ifrågavarande fem år i länet förekommit ett större med 600 à 800 kannors daglig tillverkning samt fyra mindre, bland hvilka dock endast ett af de sistnämnde under året 1860 varit i gång samt erlagt afgift för en beräknad tillverkning af 1,837,33 kannor.

4. Kommunikations-anstalter och varubyten.

a) Landkommunikationer.

Tab. N:o 8. Tabellen N:o 8 utvisar antalet af *gästgifverier* vid utgången af ifrågavarande tiderymd, antalet af årligen i skjuts utgångne *hästar*, längden af allmänna lands-, härads- och sockne-*vägar*, samt statens och kommunens kostnader för anläggning af nya och förbättring af äldre vägar.

Med afseende å jordmånens och trafikens beskaffenhet är vägarne tillstånd i allmänhet godt. Från Westmanlands gräns till trakten af Hedemora, der vägen är förlagd på en sandås med inblandad kullersten, förblifver den deremot vanligen lös, djup och sporrig, oansedt de åtgärder, som till densammes förbättring tillföre vidtagits. I vissa trakter af Stora Tuna, Gagnefs och Leksands socknar, der jordmånen består af så kallad jäslera, äro vägarne under källossningen om våren äfven djupa och svåra att begagna, likasom i en del af Husby socken, der jordmånen är lös och trafiken betydlig, samt på åtskilliga ställen uti Stora Tuna, Norrberkes, Grangärdes, Floda, Jerna, Äppelbo, Gagnefs, Leksands och Rättviks socknar, i anseende till der förekommande svårare backar. En väsentlig förbättring har åstadkommit genom de flere omläggningar, som under de sista 20 åren ägt rum i och för undvikande af betydligare backar, men under vårtiden och mycket regnig väderlek äro dessa nya vägar dock ännu af mindre fasthet.

Vägpenningar uppbäras endast till understöd för underhållet af den från byn Åsen i Elfdals socken till Särna kyrka ledande väg med 1 R:dr Rmt för hvarje dragare, äfvensom för underhållet vintertiden af väg från Särna till Norska gränsen; varande för den förstnämnde af dessa vägars underhåll till och med år 1863 ett anslag af allmänna medel beviljadt till belopp af 675 R:dr Rmt årligen.

Under ifrågavarande år hafva af de i länet varande 14 större *flottbroar*, för hvilka den byggnadsskyldiga menigheten får uppbära, i fastställda taxor bestämde, bropenningar, 5 blifvit ombyggde med en kostnad för kommunen af sammanräknade vid pass 28,000 R:dr Rmt, hvartill Staten i så måtto bidragit för tvänne, att menigheten undfått ett lån af 10,000 R:dr, räntefritt under 2 år och med derefter stadgad återbetalningsskyldighet under vissa år.

Vid 13 *färjor*, de fleste öfver Dalelven, hafva under ifrågavarande tiderymd de byggnadsskyldige fått uppbära på lika sätt bestämde bropenningar.

Vid slutet af omförmälde årsperiod utgjorde uppgifna antalet af befintlige *grindar* öfver allmänna landsvägarne i länet tillsammans 155.

Nya *gästgifverier* hafva icke blifvit inrättade och antalet af gällande skjutsentreprenader vid 1860 års utgång var såsom tabellen visar 52. Verkan af dessa anstalter har inom detta län visat sig allmänt fördelaktig, genom det tillfälle derigenom blifvit de skjutsningsskyldige lemnadt, att ändamålsenligare använda tid och arbetskraft, och till resandes belåtenhet hafva de af skjutsentreprenörerne i allmänhet blifvit betjenade med goda hästar, äfvensom med bättre fordon än då skjutsen af allmogen utgjordes.

Postskjutsen bestrides dels af vissa hemmansägare, på sätt af ålder reglerades, dels medelst särskilde entreprenörer, då aftal i sådant afseende kunnat uppgöras, angående fortskaffandet af poster, inrättade efter år 1830, dels ock, då sådane aftal om skjutsersättning, svarande mot allmänt gällande entreprenadskjutslega, icke kunnat afslutas, med gästgifveriskjuts, samt inom ett fögderi, der vissa hemmansägare förut varit ålagde att besörja postforslingen, men blifvit genom Kongl. Maj:ts nådiga utslag befriade från postens befordran, fortskaffas posten af entreprenörer, till hvilka tingslagets skjutsskyldige hemmansägare blifvit ålagde att betala fordrad ersättning utöfver allmänt gällande entreprenad-skjutslega, då, utan rubbning i postens vanliga gång

och aftalen om fortskaffningen från mellanliggande station, postbefordringen icke kunnat verkställas med skjuts från gästgifvaregårdarne i orten. *Postkontoren* i länet äro 8 och en postexpedition, till och från hvilka posten år 1860 fördes två gånger i veckan, hvarförutom å vägen från Westerås till Falun en så kallad snällpost en gång i veckan framfördes.

Kronobrefbäring begagnas vanligen icke inom trenne af länets sju fögderier, utan fortskaffas bref i tjensteärenden med allmänna posten, eller vissa socknemenigheters särskilda poster, med undantag endast emellan Mora och Särna, der kronobrefbäring äger rum 2 gånger i månaden, samt emellan Sollerö och Mora kyrkor, med sådan brefbäring en gång i veckan. I öfrigt utgöres detta allmogens åliggande af entreprenörer, mot ersättning, bestämd genom auktion eller eljest uppgjorde aftal, till omkring 400 à 500 R:dr Rmt årligen inom hvarterdera fögderiet.

I Juli månad 1859 öppnades, för trafik till Falun, *Gefle—Dala jernväg*. Till följd deraf har den förut stora varuforslingen från Westerås högst betydligt minskats, derigenom att varor, som förut från Stockholm hitfördes öfver Westerås, nu gå sjöledes till Gefle och derifrån på nämnde jernväg till Falun; och har jemväl handeln härstädes med varor, som förut hitkommo från Gefle, såsom torr- och saltfisk, men förnämligast salt, redan under år 1860, vunnit icke ringa tillökning, derigenom att Dalallmogen, hvars förbrukning af dessa varor är högst betydlig, numera blifvit i tillfälle att för billigare pris bekomma dem, utan den längre färden till Gefle, som för sådant ändamål förut måste särskildt företagas, eller ock med någon fora dit äga rum. I öfrigt har genom denna jernvägsanläggning skjutsningsbesväret inom en del af länet blifvit i högst väsendtlig mån minskadt, enär de fleste, som kunna för sina resor begagna detta snabba kommunikationsmedel, rätta eller rigta sina reseplaner derefter; och hafva allmogens forslingsförtjenster visserligen fått en annan rigtning, men icke blifvit förminskade, åtminstone icke i jernvägsliniens grannskap; hvarförutom genom densamma tillfälle blifvit beredt, att vinna en jemnare tillgång på alla förnödenhetsvaror. Om forslingsinkomsterne någonstädes blifvit ringare, så torde det vara uti en af länets lyckligare lottade trakter, eller inom Näsgårds fögderi, der en såmedelst tvingad rigtning till ökad omsorg vid bruket af den der mera tacksamma jorden, äfven kan vara af ett välgörande inflytande på allmogens välstånd och jordbrukets förkofran.

Den af Jernvägsbolaget anlagde *telegrafinrättning* får vid dess i länet varande 2 stationer: Falun och Korsnäs mot särskild ersättning begagnas för andre enskildes meddelanden, men denna ersättning utgör en icke ringa tillökning i telegraferingskostnaden till andra orter. Falu stads innevänares deraf föranledda underdåniga ansökning om Statstelegrafens utsträckning från Gefle till Falun, har icke vunnit Kongl. Maj:ts nådiga bifall.

Under år 1860 fullbordades och blef af Hans Maj:t Konungen till allmänt begagnande invigd en af enskildt bolag med låneunderstöd af Staten anlagd *jernväg* för lokomotiv, till beredande af en lättare varutransport inom Vester-Bergslagen *emellan sjöarne Wessman och Barken*, hvarigenom för såväl den tunga godstrafiken i denna bergslagsort, som för resande kan undvikas begagnandet af den med svåra, branta backar uppfyllda 1½ mil långa vägen emellan Smedjebacken i Norrberkes och Ludvika i Grangärdes socken. För detta företags utförande har Bolaget af Staten bekommit lån till belopp af 400,000 R:dr Rmt, samt af delägarne uppburit 430,000 R:dr berörde mynt. De för orten gagneliga fördelarne af detta företag kunna icke bedömas efter den erfarenhet, som vunnits under den korta tid, hvarunder jernbanan af ifrågavarande femårsperiod varit till begagnande upplåten.

b) *Sjökommunikationer.*

Å sjön Runn och dermed sammanhängande vattendrag hafva några mindre skutor eller lastbåtar Tab. No 9. sedan längre tider tillbaka varit begagnade för transport till staden af bräder, ved, sand och tegel samt derifrån af gödsel till de vid dessa vatten belägna egendomar. Dessa fartygs ringa dräktighet har aldrig genom mätning blifvit utrönt. Under ifrågavarande år hafva tvänne mindre *ångfartyg* tillkommit, benämnde »Falun»

och »Engelbrecht», hvilka göra regelbundna turer emellan Falun samt Wika, Gustafs, Thorsångs och Stora Tuna socknar, hvarvid en icke så ringa persontrafik förekommer, samt i öfrigt användas till bogserfartyg för lastpråmar vid varors transport emellan nämnde socknar och Korsnäs jernvägsstation, äfvensom för timmerflottor till dervarande sågverk. Hvardera af ofvannämnde trafiklinier beräknas till omkring $1\frac{1}{2}$ och 2 mil. Å sjöarne Norra och Södra Barken af omkring 2 mils längd, idkas, med begagnande af Strömsholms kanal, som börjas vid sjön Södra Barkens södra strand, en icke ringa sjöfart, hvilken, sedan nämnde utom länet belägne kanal år 1860 åter bifvit, efter fulländad ombyggnad, till allmänt begagnande upplåten, läser komma att i väsentlig mån utvidgas och förökas medelst ifrågakämd ångbåtskommunikation derå. De under ifrågakämda tiderymd å denna trafiklinie begagnade fartyg äro till antal och dräktighet upptagne å tab. N:o 9.

Ifrån Grådafallen i Gagnefs socken af Sätters fögderi begagnas på Dalelven äfvensom vidare å Siljan, Insjön och Orsa-sjön i Ofvan- och Nedan-Siljans fögderier sedan många år tillbaka ångfartyget Prins August med 16 hästars kraft, men utan regelbundna turer och mest för bogsering af fraktfartyg med handels gods, brukseffekter och malm. Denna trafiklinie beräknas till en längd af emellan 6 och 7 mil. För transport af bergverksprodukter begagnas i öfrigt båtfart å Dalelven dels emellan Grådö i Hedemora socken samt Husby kyrka, omkring 2 mil, dels ock emellan Båtsta i Stora Tuna socken och Gagnefs kyrka, omkring 2 mil. De fartyg, som å dessa trafikleder begagnas, äro i förrberörde tabell N:o 9 upptagne.

Genom rensning i forssarne och för ändamålet lämplige byggnader hafva för *timmerflottning* blifvit gjorde användbare Vesterdalelven från Lima socken och Wånan, som sammanflyter med nämnde elf i Jerna socken, ifrån Johannisholms bruk i Wenjans socken, äfvensom Österdalelven och dermed förenade Rotån i Elfdals socken, så att timmerflottning å dessa vattendrag verkställes till sjön Runn och dervid anlagde Korsnäs sågverk och Stora Kopparbergs Bergslags virkesupplag vid Falun. Likaledes har det genom Sundborns, Svärdsjö och Rättviks socknar löpande vattendraget från sjön Amungen på gränsen af Rättviks, Ore och Alfta socknar blifvit gjordt användbart för timmerflottning till de vid Hosjön nära sjön Runn och i närheten af Korsnäs jernvägsstation anlagde ångsågar. Äfvenså hafva på ofvörmäldte sätt flottleder blifvit öppnade eller förbättrade i de vattendrag, som från Vester-Dalarnes, förnämligast Malungs och Lima socknars skogar leda till Wermland och hufvudsakligast Klarelven. Dessa flottleders längd beräknas utgöra tillsammans omkring 80 mil, och för att öka och lätta tillgången på tjenligt sågvirke fortsattes efter hand af sågverksbolagen erforderlige så beskaffade arbeten i de flere vattendrag, som för ändamålet befinnas tjenlige, allt på deras enskilda bekostnad utan några understöd af Staten.

c) Sjöfart och handel.

Å den förut åberopade tabellen N:o 9 äro uppförde antal och lästetal af länets innevånare tillhörande *båtar* och *fartyg* af 5 lästers dräktighet, för såvidt denna senare är genom mätning känd. Denna tabell utvisar ock, med skillnad emellan städer och landsbygd, antalet af personer, som hafva *handel* till lefnadsyrke; men någon uppgift kan icke lemnas om antalet personer, som omkommit å farlederna inom länet och att något fartyg derå under ifrågakämda år förolyckats har icke blifvit anmäldt. Någon anstalt till försäkring mot sjöskador förefinnes icke heller inom länet.

På Norge idkas *öfver riksgränsen* en icke ringa *handel* egentligen vintertiden af allmogen i Vester-Dals, Nedan-Siljans och Ofvan-Siljans fögderier, dels medelst varubyten, dels ock genom kontanta uppköp och försäljningar. De varor, som från detta län sålunda afsättas, äro förnämligast stångjern, liar och annat jernsmide, hvetemjöl, kreatur, smör och fogel samt gröfre snickare- och svarfware-arbeten; hvaremot införas hästar, sill, torr fisk och fårskinn. Förnämligast mot spanmål förytttras äfven i åtskilliga trakter af riket utaf allmogen i förutnämnde trenne fögderier fogel och smör isynnerhet uti Stockholm och Falun. Från Ofvan- och Nedan-Siljans fögderier afsattes i Wermland och Örebro län samt flere andra orter i riket ofvörmälde gröfre

slöjdvaror, laggkärl från Mora, Elfdals och Wenjans socknar, slipstenar från Orsa socken, väggur, väfskedar, korg- och hårarbeten från Mora och Elfdals socknar, hvilka sistnämnde slags tillverkningar äfven utom riket finna afsättning.

Allmogen i Malungs socken bedrifver icke obetydlig *gårdfarihandel* i riket med Eskilstuna smiden samt gröfre galanterivaror, och jemväl från andra socknar i Vester-Dals fögderi idkas af en och annan sådan handel, äfvensom från Elfdals socken i Ofvan-Siljans fögderi med smides- och jerntrådsvaror samt väfskedar. Gårdfarihandlande från Elfsborgs län förse orten med alla slags väfnader i öfverflöd, minskande allmogens omtanka och arbetsamhet för åstadkommande af väfnader till egen beklädnad och hushållsbehof.

Utom årliga två *marknader* i Hedemora och en i Säter, hållas tvänne landtmarknader i närheten af Mora kyrka, den ena i början af Juli och den andra i början af Oktober, ursprungligen i ändamål den förra att förse orten med spanmål och den senare att bereda afsättning på kreatur och ladugårdsprodukter, men kunna, vid den utsträckning handeln å landet numera vunnit, till följd af Kongl. Förordningen den 22 December 1846, föga vara för omförmälde ändamål vidare behöflige, och visa sig utan tvifvel, likasom förutnämnde stadsmarknader, mer och mer af mindre vigt för handeln inom orten. I Falun hållas icke några egentliga marknader, men enligt gammalt bruk sanlas der allmoge såsom till marknad, dels å första Tisdagen efter fjerde böndagen för försäljning och byte af hästar samt afyttrande af svin och landtmannavaror, och dels vid Thomasmässotiden för handel med Norrlandsprodukter; hvarförutom, på hösten, drifter af boskap från Herjeådalen och Jemtland der föras till salu.

Såväl i Falun som de andra städerna äro *torgdagar* bestämde och pålyste, men iakttagas föga, utan landtmannavarorne utbudas efter gammal sed vanligen i husen, eller köpas i säljarnes kvarter.

Utskänkings- och minuthandeln med spirituösa drycker utöfvades från försäljningsårets början hösten år 1859 till utgången deraf hösten år 1860 vid 17 utskänkingsställen i städerna, utom på grund af der beviljade 13 tillfälliga utskänkingsrättigheter för kortare tid än helt år, och vid 17 gästgifverier å landet, jemte 5 för kortare tid beviljade tillfälliga utskänkingsställen, samt vid 6 minuthandelsställen i städerna och 2 på landet. De sammanlagda afgifterne uppgingo för onförmälde tid till 46,715 R:dr 63 öre Rmt, författningsenligt fördelade emellan länets Hushållningssällskap samt Stads- och Landskommunerne särskildt. De Falu stad för berörde år sålunda tillkomne medel äro, likasom de förut, under den tid staden af så beskaffade medel blifvit delaktig, influtne beloppen, intagne i en stadens kassa, och derifrån använde till förbättring i Stadsläkarens, Stadsfiskalens och Folkskolelärnarnes löner, till fyllnad i aflöningen för stadens embets- och tjänstemän, hvartill den egentliga stadskassans tillgångar icke lemna erforderliga medel, för nybyggandet af tvänne broar, samt för anläggning af en promenad med körbana och dubbel trädplantering på densammas bägge sidor. Utskänkingsrörelsen bedrifves i Falun hufvudsakligast af ett bolag, som erlägger stadgade afgifter för hvarje efter dess förda räkenskaper försåld kanna spritdrycker och anslår hela vinsten af rörelsen till nyttiga och välgörande ändamål för staden, hvarom bolaget dock beslutar, och hvaribland må nämnas hittills bestämda anslag till understöd för Stadsbibliotheket, Söndagsskolan, Slöjdskolan för flickor, fattigvården m. m. Bolagets år 1860 disponibla kapital utgjorde något mera än 41,600 R:dr Rmt. I Hedemora och Säter ingå de dessa samhällen tillfallande afgifterne till Stadskassan; men kännedom saknas derom huru kommunerne å landet olika disponerat dem tillkommande så beskaffade medel, utöfver hvad under loppet af tre år, med hälften af årliga utdelningen, blifvit användt till understöd för länets Allmänna Sjukvårdsinrättning.

5. Kameralförhållanden.

Öfver antalet af *hemman och lägenheter* å landet, dessas natur och bruksdelar äfvensom *tomter* Tab. N:o 10. och *jord* i städerna, jemte uppskattningvärdet, bifogas tabellen N:o 10.

Under ifrågavarande period hafva blifvit *nyskattlagde*, med åsatt mantal af 2144 $\frac{1}{2}$, öfverloppsmarker, rekognitionsskogar och derå upptagne lägenheter, samt *skatteköpta* 1133 $\frac{1}{2}$ mantal. Ur ödesmål upptagne hemman, anlagde Krononybyggen äfvensom, så vidt anmaldt blifvit, hemmansklyfningar och jordafsöndringar hafva icke förekommit.

Tab. N:o 11. Tabellen N:o 11 upplyser om förhållandet med *laga skiften* inom länet samt om kostnaderne för sådana förrättningar, och bifogas jemväl öfver förhållandet med *storskiftes- och afvittringsförrättningarne* i länet under Tab. Litt. C. ifrågavarande tiderymd nedanstående tabell Litt. C.

De *Statsbidrag*, i Stats- och Riksgäldsmedel, som af länets innevånare för den tid, hvarom nu är fråga, utgjorts, äfvensom de restantebelopp, som vid hvarje redogörelseårs slut derå förefunnits, hafva uppgått till följande belopp i Riksmünt:

	Summa influtne.	Utestående restantier.
1856	447,796 R:dr 60 öre	13,863 R:dr 67 öre.
1857	469,309 » 89 »	10,932 » 67 »
1858	445,839 » 30 »	17,767 » 93 »
1859	448,056 » 60 »	13,593 » 10 »
1860	458,978 » 90 »	13,489 » 87 »

Det jemförelsevis betydliga restantebelopp, som året 1858 utvisar, härrör deraf, att nära hälften af restsumman utgjort på indrifning eller aftjenande beroende bötesmedel.

6. Politi.

Den önskan som länets innevånare länge hyst, att *Elementarläroverket* i Falun måtte så utvidgas, att lärjungarne derifrån kunde afgå till universitetet, har under ifrågavarande tiderymd blifvit uppfyllt. Det tilltagande antalet af lärjungar vid detta sålunda utvidgade läroverk bevittnar såväl behöfligheten af den viddagna åtgärden, som ock den anda, hvarmed länets ungdom tillhålls och begagnar det tillfälle, som sålunda blifvit åt den beredt, att vinna en fullständigare bildning, än mången ibland denna ungdom förut kunde förvärfva, då de kostnader, som voro oskiljaktiga från resorna till Westerås och vistelsen vid läroverket derstä-

Tab. Litt. C. Allmänna Storskiftesförrättningarne med Kongl. Maj:ts och Kronans kostnader derför.

	Ägor i kvadratref räknadt.							Föreslagne att afsättas såsom öfverloppsmarker.			Uttakade rå- eller skifteslinier. Fot.	Mantal, förslagsvis afvittrade och skattlagde eller storskiftade.			Antal förslagsvis afvittrade eller storskiftade.			Kongl. Maj:ts och Kronans kostnader.		
	Affattade och beskrifne.				Föreslagne till områden åt besuttenheten.			Summa.	Impedimenter.	Summa.		Besuttenheter.	Tillökningssjord.	Nybyggen.	Besuttenheter.	Kronotorp.	Öfverloppsmarker.		Lägenheter utan mantal.	
	Jurönsingsjord.	Afrosningsjord.	Impedimenter.	Summa.	Jurönsingsjord.	Afrosningsjord.	Impedimenter.													Summa.
År 1856	—	122,640	—	122,640	24,242	—	—	24,242	—	—	—	100,000	—	—	—	—	—	—	R.dr. 27,688	ö. 50
» 1857	4,144	—	—	4,144	140,135	8,940	—	149,075	—	—	—	778,100	338	—	—	—	—	—	24,735	50
» 1858	—	—	—	—	109,302	2,598,674	112,029	2,820,005	—	—	—	5,703,090	—	—	—	—	—	—	38,239	28
» 1859	10,909	417,312	—	428,221	—	—	—	—	—	—	—	100,000	—	—	—	—	—	—	34,921	67
» 1860	16,856	418,320	—	435,176	—	—	—	—	—	—	—	27,000	—	—	—	—	—	—	32,984	25
Summa	31,909	958,272	—	990,181	273,679	2,607,614	112,029	2,993,322	—	—	—	6,708,190	388	—	—	—	—	—	158,571	20

Anm. Dessa och öfrige arbeten, hvilka i tabellform ej kunnat angifvas, hafva under tiden blifvit handlagde i och för Storskiftesförrättningarnes utförande uti Mora, Wenjans, Orsa, Svärdsjö, Lima, Malungs, Äppelbo och Floda socknar.

des, icke sällan deremot utgjorde ett icke lätt besegradt hinder. Otillräckligheten och den i följd deraf ofullständiga anordningen af läroverksbyggnaderne äro för länets och i främsta rummet Falu stads innevånare föremål för oro och bekymmer, då de kostnader, som numera beräknas för ändamålsenliga och behöfliga byggnader, för detta läroverk ej på långt när kunna bestridas med de medel, som af Rikets Ständer vid sista riksdag anvisades, från stiftets byggnadskassa kunna påräknas och för öfrigt äro eller kunna antagas blifva tillgängliga, så vida icke något ytterligare bidrag af Staten kan erhållas. I Hedemora, Säter och Avesta finnas *lägre Elementarläroverk*, under ifrågavarande tid dock endast med en lärare i hvardera.

Å landet verkar för spridande af allmän undervisning hvarje sockens *Folkskola*, med mer eller mindre omfattande och ändamålsenlig organisation; i de flesta fall dock med stegrad verksamhet närmande sig en önskvärd utveckling och förbättring, allt i mån som fördelarne af kunskap och upplysning blifva kända och insedde, samt personer af lämplig karaktär och bildning samt nit för saken kunna blifva såsom lärare anställda.

Länets *Landbruksskola*, som år 1856 öppnades vid egendomen Wassbo i Aspeboda socken, hvilken, för ändamålet inköpt, numera tillhör Hushållnings-Sällskapet, har sedermera oafbrutet varit i verksamhet. Föreståndaren lemnar der undervisning i de ämnen, som äro föreskrifne i Kongl. Maj:ts nådiga Reglemente för de lägre Landbruksskolorne af den 14 Januari 1851, med biträde dervid på hans bekostnad utaf en underlärare, djurläkare, smed och slöjdare. Lärjungarnes antal vid den bestämda tvååriga lärokursen är 12, hvaraf hälften årligen vid flyttningstiden på hösten ombytes. Föreståndaren åtnjuter mot fullgörande af allt hvad reglementet föreskrifver i afseende på denna undervisningsanstalt, det anslag Staten för Skolan beviljat, nu utgörande 4,000 R:dr Rmt, tillika med den vinst, som kan erhållas på brukningen af ofvannämnde egendom, hvilken han, med kostnadsfria inventarier af kreatur och redskap mot en årlig afgift på 15-årigt arrende emottagit i och för lärlingarnes praktiska undervisning. Den kunskap och erfarenhet landbrukslärlingarne vid denna läroanstalt vinna, skola utan tvifvel kraftigt och välgörande verka till jordbruksnäringens förkofran och lyftning i mån som denna deras kunskap och erfarenhet kan i särskildta delar af landet för sådant ändamål bringas till verksamhet, och då de från läroanstalten årligen utgående lärlingarne nästan alltid med lätthet vinna anställning och tillfälle att tillgodogöra sig och andra hvad de under lärotiden der fått inhemta, visar sig anledning dertill, att denna läroanstalt skall komma att öfva ett välgörande inflytande på ortens jordbruk.

I Falun förefinnes en praktisk *Bergsskola*, inrättad i öfverensstämmelse med Kongl. Maj:ts därför i nåder fastställda Reglemente af den 31 December 1821. Under den till två år bestämda lärokursen meddelas åt 20 lärjungar undervisning uti genom reglementet föreskrifne ämnen, hufvudsakligen af föreståndaren, såsom förste lärare, och af en andre lärare, äfvensom under vissa tider af kursen jemväl af en extra lärare, i mineralogi och grufbrytning. Skolans inkomster bestå hufvudsakligen af Statens anslag och Jernkontorets bidrag, utom särskilda mera tillfälliga intrader. Utgifterne hafva under ifrågavarande fem år uppgått till vid pass 110,000 R:dr eller i medeltal 22,000 R:dr Rmt årligen. Denna läroanstalts inflytande har obestridligen varit välgörande, icke allenast för ortens, utan hela rikets bergshandtering och bruksrörelse.

Uti nämnde stad stiftades år 1848 af Skyddsmödrarförbundet derstädes en *Slöjdskola* för fattiga flickor. Skolan förestås af två lärarinnor och en inspektris. Undervisning meddelas der uti läsa, spinna, väfva och sticka m. m. åt 20 till 30 flickor årligen. Vid jultiden afgår vanligen hälften af lärjungarne och då skolan i Februari åter öppnas antagas vanligen lika många, för hvilka sålunda lärotiden blifver 2 år à 10 månader. Kostnaderne uppgå till omkring 700 R:dr Rmt årligen, hvartill medel erhållas dels genom Skyddsmödrarnes årsafgifter dels ock genom andras frivilliga bidrag, deribland förnämligast från stadens Bränvinsutskänknings-Bolag.

Den i förra berättelsen omnämnda i Hedemora inrättade *Småbarnsskola* fortfar med oförändrad verksamhet.

I afseende på organisationen för *rättskipningens* utöfvande, förekommer endast den för menigheten viktiga förändring, att inom Vester-Dalarna, der förut blott hållits ett Ting årligen inom dervarande tvänne tingslag, tvänne årliga lagtima Ting derstädes numera förrättas. En sådan förändring vore utan tvifvel äfven af stor vikt för befolkningen inom Öster-Dalarnes tingslag, men de hafva ännu ej kommit sig för att fordra en sådan afvikelse från hittills varande urgamla förhållanden. Domsagornes vidsträckthet i Öster- och Vester-Dalarna, med deraf härflytande långa resor, äro äfven ett hinder för den skyndsamhet i rättskipningen och expeditionen af domstolarnes beslut och protokoller, hvarförutom mycket af beslutens kraft och afsedda inflytande förloras, men en härutinnan önskelig förändring torde icke under för handen varande förhållanden kunna åstadkommas.

Till kreditens och företagsamhetens underlättande har fortfarande verkat *Kopparbergs enskilda Bank*, som, ehuru under annat namn, öppnades år 1836 på grund af Kongl. Maj:ts för denna Bankinrättning föregående året meddelade och år 1857 senast förnyade oktroj. Bankens rörelse, med varsamhet ledd, har i allmänhet utan störande växlingar, förmedlande penningemarknadens öfverflöd och brist, i mån som bankens fonder kunnat sådant medgifva, åt ortens näringar beredt en jemn, om än allt mer och mer otillräcklig tillgång på rörelsemedel.

Tab. N:o 12. Tabellen N:o 12 utvisar de i länet varande fyra *Sparbankernes* tillstånd och verksamhet. I Länssparbanken har ränta ej kunnat insättarne medgifvas till högre belopp än 4 procent, men efter år 1860 har densamma blifvit till likhet med förhållandet i de andra Sparbankerne förhöjd till 5 procent. Först efter det verkan af denna förändring kan allmänne inhämtas, torde dessa inrättnings inflytande blifva fullt tillfredsställande, enär de trenne öfrige Sparbankerne endast å ett inskränktare område äga sin verksamhet och Länssparbanken utan egna tillgångar för oundgängliga kostnaders bestridande, hittills icke förmått gifva åt insättarne den inkomst, som kunnat väcka en allmän håg till inrättnings anlitan. I Sparbankerne förvarade medel hafva dock varit för deras ägare en välgörande hjälp under åren 1857, 1858 och 1860, vid lifsförnödenheternes då stegrade priser, efter i orten inträffade ogynnsamma skördar, samt för sådant ändamål berörde år blifvit ur Sparbanksinrättningarne till större belopp uttagne än under andra år med gynnsammare bergningsförhållanden ägt rum.

Socknemagasinernes fonder utgjorde vid 1860 års slut, enligt derom inkomne uppgifter, 15,250 tunnor spannmål af flere slag, samt 27,255 R:dr Rmt.

I länets *Brandstodsbolag* voro vid 1860 års brandstodsårs utgång 12,848 delägare för hus med försäkringsvärde till belopp af 17,456,460 R:dr, och 8,330 delägare för lös egendom, med försäkringsvärde till belopp af 14,197,760 R:dr. Stiftad år 1846 har denna gagnande inrättnings verksamhet oafbrutet fortgått till trygghet och belåtenhet för länets innevånare. Brandskadeersättningarne uppgingo ofvannämnde försäkringsår till 6,893 R:dr 24 öre för hus och 4,131 R:dr 53 öre för lös egendom, samt förvaltningskostnaderne till 3,305 R:dr 49 öre, allt Riksmünt. Mot brandskada har ock försäkring af åtskillige personer inom länet tagits i bolaget Skandia. I städerna anlitas dock vanligen för alla byggnader, som äro af föreskrifven beskaffenhet, Städernes Allmänna Brandstodsbolag, äfvensom i ganska väsendtlig mån Städernes bolag för försäkring af lös egendom; men mindre sökes inträde i Allmänna Brandförsäkringsverket för byggnader å landet. I ett och annat bolag utom landet tages ock försäkring af större verkstäder mot eldskada äfvensom lifförsäkringar, hvarom äfven ofvannämnde Skandia-bolaget är anlitat, ehuru sistnämnde slag af försäkringar äro långt ifrån allmänna.

Länets i förra berättelsen omförmälde år 1839 stiftade *Nödhjelpskassa* fortfar i föreskrifven verksamhet att söka lindra oförvållad nöd bland allmogen i 22 af länets socknar, der klimatets inflytande oftast åstadkommer skada å grödan, och att i mån som tillgångarne kunna medgifva, afhjelpa de svåraste verkningarne af så beskaffade allmänne olyckshändelser, samt bland allmogen sprida upplysning och kunskap, såsom verk-

samma medel till sjelfförsörjning, och befrämja en ändamålsenlig uppfostran för barn, som eljest skulle sakna behörig vård. Vid 1860 års slut utgjorde beloppet af de under Nödhjelps-Kassa-Direktionens vård och förvaltning ställde särskilde fonder ett sammanlagdt belopp af 101,104 R:dr 48 öre, och utgifterne under året uppgingo till 2,303 R:dr 30 öre Rmt.

Den genom framlidne Landshöfdingen Lorichs försorg år 1853 stiftade pensionsinrättning för Länsmäns inom länet i fattigdom efterlemnade enkor och barn hade vid 1860 års slut en kapitalbehållning af 4,841 R:dr 18 öre Rmt, och hade under året till 5 pensionärer utgifvit 75 R:dr Rmt.

I och för *sjukvården* var länet indeladt i 3 Provinsial-Läkare-distrikt och 1 extra Provinsial-Läkare-distrikt, hvarförutom Provinsial-Läkare-vården inom Vester-Bergslags fögderi bestriddes af der anställd, af orten aflönad Distrikts-Läkare. Länets offentliga sjukvårdsanstalt, ett i Falun inrättadt *Lasarett och Kurhus*, är försedd med 80 sängplatser. Lasarett-Läkaren derstädes är tillika Stads-Läkare i Falun. I Hedemora är den der stationerade Provinsial-Läkaren tillika Stads-Läkare, och i Säter en der bosatt Militär-Läkare. Andre Bataljons-Läkaren är bosatt i Stora Tuna socken och lemnar under åtskilliga tillfällen biträde vid allmänna läkarevården derstädes. Under år 1860 hafva i länets ofvannämnde Lasarett varit intagne 454 och å Kurhuset 35 patienter, hvilka begagnat inrättningen under sammanlagdt 19,798 dagar. Inkomsterne för denna sjukvårdsanstalt hafva för nämnde år, inberäknadt 6,899 R:dr 69 öre, som länets stads- och landskommuner till densamma afstått utaf dem tillkommande andel utaf afgifterne för utskänkning af och minuthandel med bränvin samt andra brända eller destillerade spirituösa drycker inom länet under år 1858, uppgått till 30,645 R:dr 99 öre och utgifterne till 28,091 R:dr 46 öre Rmt; varande Lasarett- och Kurhusafgifterne, som under berörde år blifvit debiterade med 16,583 R:dr 40 öre, men utgått endast med 15,652 R:dr 22 öre Rmt, uttaxerade efter den grund, att af hvarje mantalsskrifven person inom länet skulle erläggas 20 öre berörde mynt.

Länets behof af ytterligare Läkare blir väsendtligen afhjelpat genom inrättandet af en ny Provinsial-Läkaretjenst med station vid Mora kyrka i Ofvan-Siljans fögderi, och extra Provinsial-Läkarens stationerande vid Leksands kyrka; men derutöfver vore dock behöfligt, att ytterligare en Provinsial-Läkare anställdes med station vid Grangärdes kyrka, till hvilket distrikt från Vester-Dalarnes alltför långsträckta distrikt några socknar kunde förläggas, för att göra Läkaren för de öfriga socknarnes innevånare mera tillgänglig, ehuru för Läkarens bergning i den fattiga bygd, som af Vester-Dalarnes nuvarande distrikt komme att återstå, en utöfver det vanliga beloppet förhöjd aflöning dock torde blifva erforderlig; och kunde på sådant sätt verkningskretsen för nuvarande Distrikts-Läkaren på Smedjebacken derigenom blifva lämpligen inskränkt till Norrberkes och Söderberkes socknar.

För detta vidsträckta län är blott en *Djurläkare* anställd med lön af Staten. Otillräckligheten deraf visar sig ock dermedelst att i Vester-Bergslags fögderi och i Hedemora stad med Näsgårds fögderi enskildt aflönade Djurläkare blifvit anställda, samt att Läns-Djurläkaren, vid uppkommande allmännare sjuklighet hos djuren inom de särskilda trakterne af hans distrikt, icke med erforderlig skyndsamhet kan hinna att meddela nödigt biträde, oberäknadt att hans resekostnader komma att utgå med högst betydliga belopp till tunga för Staten, eller de enskilde som honom anlita. Fastän, på sätt nyssberördt är, behofvet af flere Djurläkare med enskild kostnad, kunnat afhjelpas i de lyckligare lottade delarne af länet, så kan sådant icke blifva förhållandet inom Öster- och Vesterdalarnes, för hvilka länsdelar en Djurläkare inom hvardera vid sådant förhållande väl kunde anses behöflig.

I hvardera af länets städer finnes ett *apothek*. Å Smedjebacken är äfven ett sjelfständigt apothek samt i Leksand ett filial-apothek under det i Falun.

Barnmorskor äro anställda i städerna och äfven i länets socknar med undantag af några, der allmogen ännu ej kunnat bibringas öfvertygelse om angelägenheten af deras biträde.

I allmänhet lyckliga helsoförhållanden hafva medgifvit, att Sundhets-nämnderne icke utvecklat någon afsevärd verksamhet, ehuru de fästat städernes innevånares uppmärksamhet på angelägenheten att genom snygg-
het å gårdarne och i bostäderna afvärja anledningar till uppkomsten af smittosamma sjukdomar.

Tab. N:o 13. I den mån de upplysningar i afseende på *fattigvården*, hvilka uppgifvits såsom föremål för denna berättelse, kunnat blifva tillgänglige, äro de sammanfattade i härvid bifogade tabell N:o 13.

Falun i Landskansliet och Landskontoret d. 23 Maj 1862.

OLOF AF GEIJERSTAM.

P. de Laval.

B. N. Holmberg.

Tab. No 1.
FOLKMÄNGD.

1.		2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Å landsbygden.		Den 31 December enligt husförhörlängderne.			Enligt de mantalslängder, som upprättats vid slutet af motsstående år.						Utskrifningsmanskaf.
		Mankön. Qvinkön. Summa.			Hela folkmängden af			Deraf frie från mantalspengar.			
					Mankön.	Qvinkön.	Summa.	Mankön.	Qvinkön.	Summa.	
År 1856		73,931	80,677	154,608	72,821	79,746	152,567	34,624	38,250	72,874	5,822
» 1857		73,774	80,501	154,275	73,075	79,876	152,951	35,836	39,213	75,049	5,659
» 1858		74,536	81,151	155,687	73,381	80,324	153,705	37,014	40,629	77,643	5,419
» 1859		75,656	82,332	157,988	74,385	80,992	155,377	37,444	40,790	78,234	5,279
» 1860		76,918	83,369	160,287	74,795	83,207	158,002	38,298	41,030	79,328	5,201
I städerna.											
Falun 1856		2,066	2,569	4,635	1,967	2,565	4,532	760	986	1,746	190
1857		2,054	2,556	4,610	1,976	2,557	4,533	800	1,028	1,828	195
1858		2,108	2,606	4,714	2,005	2,625	4,630	837	1,072	1,909	169
1859		2,169	2,600	4,769	2,084	2,623	4,707	871	1,075	1,946	193
1860		2,234	2,736	4,970	2,164	2,708	4,872	894	1,097	1,991	200
Hedemora 1856		470	634	1,104	454	630	1,084	192	241	433	49
1857		465	629	1,094	480	639	1,119	209	247	456	45
1858		476	629	1,105	469	629	1,098	192	231	423	36
1859		471	627	1,098	474	631	1,105	183	229	412	45
1860		481	656	1,137	479	663	1,142	189	252	441	35
Säter 1856		195	306	501	215	298	513	96	123	219	19
1857		192	293	485	202	307	509	85	128	213	18
1858		196	302	498	199	297	496	83	125	208	21
1859		196	292	488	197	296	493	82	134	216	20
1860		206	299	505	200	293	493	86	131	217	22
Summa i samtliga länets städer år 1860		2,921	3,691	6,612	2,843	3,664	6,507	1,169	1,480	2,649	257
Summa i hela länet år 1860		79,839	87,060	166,899	77,638	86,871	164,509	39,467	42,510	81,977	5,458

Tab. N:o 2.

JORDBRUK.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	
I medeltal för 1856—1860.	Hvete.	Råg.	Korn.	Hafre.	Blandsäd.	Ärter.	Bönor.	Potatis.	Andra rotfrukter.	
Årliga utsädet å <i>tunnland</i> af	22 kpr	24 kpr	1 T:a 4 kpr	1 T:a 24 kpr	1 T:a 24 kpr	24 kpr	—	7 T:or	6 E	
Årliga behovet för <i>länet</i> till utsäde	Tunnor 520	10,400	6,700	47,000	18,500	1,200	—	29,000	150 E	
Tunnland åkerjord, år 1860, använde till odling af	756	13,866	5,955	26,857	12,870	1,600	—	4,143	25	
Skördebelopp i <i>korntal</i> af utsädet	1856	3:e	6:e	2:a	2:a	2:a	2:a	—	2:a	—
	1857	9:e	9:e	6:e	6:e	6:e	5:e	—	6:e	—
	1858	9:e	9:e	6:e	6:e	6:e	6:e	—	10:e	—
	1859	9:e	9:e	7:e	7:e	7:e	7:e	—	9:e	—
1860	7:e	7:e	5:e	5:e	5:e	2:a	—	3:e	—	
Årlig förbrukning på <i>person</i> i medeltal	Tunnor $\frac{1}{3}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{2}$	$1\frac{2}{3}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{3}{2}$	—	1	—	

Tab. N:o 3.

BOSKAPSSKÖTSEL.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
År 1860.	Hästar.	Tjurar.	Oxar.	Kor.	Ungnöt.	Får.	Getter.	Svin.
Antal vinterfödde	16,119	2,163		59,084	15,699	59,087	42,731	12,388

Till Tab. N:o 4 SKOGSHUSHÅLLNING har Landshöfdinge-Embete af de i berättelsens text uppgifne skäl ej kunnat lemna något bidrag.

Tab. N:o 5.
DÖDADE ROFDJUR.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
År.	Björnar.	Vargar.	Lodjur.	Jerfvar.	Räfvar.	Mårdar, Hyllrar och Her- meliner.	Ultrar.	Skjälär.	Örnar.	Hökar, Ugglor och Ufvar.	Falkar och Glador.	Belopp af utbetald belöning. R:dr Rmt.
1856	39	12	41	—	191	—	—	—	—	—	—	
1857	17	19	39	—	178	—	—	—	1	5	—	
1858	22	15	31	—	192	4	—	—	—	—	—	
1859	35	30	33	—	313	31	6	—	2	29	—	
1860	35	19	23	—	506	43	9	—	1	53	8	
Summa 1856—1860	148	95	167	—	1,380	78	15	—	4	87	8	

Tab. N:o 6.

AF ROFDJUR DÖDADE HUSDJUR.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
År.	Hästar.	Nöt- kreatur.	Får.	Getter.	Svin.	Gäss.	Ankor.	Kalkoner.	Höns.	Skadan beräknad i penninge- värde. R:dr Rmt.
1859	20	49	498	397	7	2	3	—	23	
1860	7	53	646	318	7	—	—	—	77	

Ann. Uppgifter till denna tabell hafva icke kunnat erhållas för tiden före år 1859.

Tab. No 8, A.

ALLMÄNNA VÄGAR, 1856—1860.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	Längd i mil.				Kostnad för			
	Af hvarje slag af motstående vägar.	Af indelade, med skjutsstationer försedde vägar.	Af fulländade och afsynade nya vägar.	Af omlagde eller betydligt förbättrade vägar.	fulländade nya vägar.		omlagde eller betydligt förbättrade.	
	Vid periodens slut.		Under perioden.		Af Statsmedel.	Af kommunernas medel.	Af Statsmedel.	Af kommunernas medel.
	Mil.	Mil.	Mil.	Mil.	R:dr Rmt.	R:dr Rmt.	R:dr Rmt.	R:dr Rmt.
Allmänna landsvägar	120 $\frac{3}{8}$	119 $\frac{1}{8}$	3 $\frac{1}{8}$	1 $\frac{3}{8}$	16,125	4,183	15,000	—
Häradsvägar	35 $\frac{3}{8}$	14 $\frac{3}{8}$	2 $\frac{1}{8}$	6	10,000	899	2,025	1,495
Socknevägar	59 $\frac{3}{8}$	—	—	—	—	—	—	—

Tab. No 8, B.

GÄSTGIFVERIER OCH SKJUTSNING, 1856—1860.

1.	2.	3.	4.	5.
	Gästgifveriers antal år 1860.	Antal hästar utgångne till		
		År.	Kungs- och kronoskjuts.	Gästgifveri-, häll- och reservskjuts.
Vid allmän landsväg	53	1856	1,502	62,513
» » häradsväg	—	1857	2,013	61,202
» » sockneväg	—	1858	1,853	36,653
I städer	3	1859	815	32,790
Med införd skjuts-entreprenad	52	1860	1,268	31,699

Tab. N:o 9.

SJÖFART OCH HANDEL ÅR 1860.

1) Å Landsbygden.

2) I Städerna.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.		
	Sjöfart.								Handlande.								Handlande.											
	Fartyg och båtar, begagnade till								Med in- och utländska varor.				Med landtmannavaror.		Med egna tillverkningar.		Qvinnor, enligt 4:de § af Handels-Ordningen.		Grosshandlare.		Minut-handlare.		Idkande både gross- och minut-handel.		Enligt 3:e § af Handels-Ordningen.		Qvinnor, enligt 4:de § af Handels-Ordningen.	
	inrikes sjöfart.				utrikes sjöfart.				Husbönder.		Betjening.		Husbönder.		Betjening.		Husbönder.		Betjening.		Husbönder.		Betjening.		Husbönder.		Betjening.	
Antal.	Iästetal.	Besättning.		Antal.	Iästetal.	Besättning.		Husbönder.	Betjening.	Husbönder.	Betjening.	Husbönder.	Betjening.	Husbönder.	Betjening.	Husbönder.	Husbönder.	Betjening.	Husbönder.	Betjening.	Husbönder.	Betjening.	Husbönder.	Betjening.	Husbönder.	Betjening.		
		Skeppare.	Sjöfolk.			Skeppare.	Sjöfolk.																					
År 1860	47	455	44	52	—	—	—	—	73	44	9	—	—	—	2	1	—	—	52	56	—	—	16	—	3	—		

Anm. Af de i kol. 15 för städerna upptagne äro 13 handverkare, hvilka i öppna salubodar försälja sina tillverkningar. De båtar, som, på sätt i berättelsen omförmåles, äro tillhörige och begagnade af inneväuare i Falun, hafva här icke blifvit införde, då deras lästetal icke är känt och ständig besättning icke är å desamma anställd.

Tab. N:o 10.

HEMMAN OCH JORDLÄGENHETER Å LANDET, TOMTER OCH JORDAR I STÄDERNA M. M. ÅR 1860.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.							
								Å landsbygden.								I städerna.									
								Hemman.		Antal		Uppskattningsvärde sista året.	Tomter.		Jordar.				Uppskattningsvärde sista året R:dr Rmt.						
Mantal.	Öforned-ladt.	Förmedladt.	Brukningsdelar.	jordorp.	backsluger.	andra lägenheter.	Tomter och jordlägenheter af alla slag, i hvarje stad.	Antal	obbyggda.	Åker.	Äng.		Skog och beten m. m.	Summa tunnland jord.	Hemmantal.	Af hus och tomter.	Af jordar.	Summa. R:dr Rmt.							
Kronoegendomar.																									
<i>Under allmän disposition.</i>																									
Boställen.																									
Civile			2	1	—	—	2	16,125																	
D:o, bergsfrälse			—	2	—	—	—	9,750																	
Ecklesiastike	25	417	—	71	—	—	2	232,031																	
D:o, bergsfrälse			—	6	—	—	—	5,698																	
Militie	23	442	1/2	37	—	—	5	184,278																	
Kyrko- och skolehemman, bergsfrälse	13	80	—	2	—	—	—	2,394																	
<i>Under enskild disposition.</i>																									
Allmänna kronohemman	137	603	—	231	—	—	9	72,328																	
Bergsfrälsehemman	143	870	—	1,028	—	—	33	1,419,155																	
Skatteegendomar.																									
Boställen.																									
Ecklesiastike	5	—	—	3	—	—	—	4,324																	
Militie	2	—	—	2	—	—	—	1,875																	
Krono-skattehemman	1,585	1,000	9	21,142	251	1,701	208	10,953,999																	
Rekognitions kronoskatte	32	888	—	52	—	—	—	357,443																	
Frälseegendomar.																									
Boställen, allmänt frälse:																									
Militie	4	—	—	5	—	—	—	35,700																	
Säterier	13	—	—	6	—	—	—	36,300																	
Allmänna frälsehemman	7	—	—	35	—	—	—	86,475																	
Summa	1,639	4,180	11 1/2	22,623	251	1,739	221	13,417,875	984	60	1,430	997	2,259	4,636	16	1,590,934	244,723	1,835,657							

Tab. N:o 11.

LAGA SKIFTEN ÅREN 1856—1860.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
År.	Sökta skiftens antal.	Fastställda skiften.							Arfvoden till landtmätare och gode män för laga skiften.	Hela beräknade utgiftsersättningen.
		Antal.	Skiftade mantal.		Skiftade egor.					
			Oförmedlade.	Förmedlade.	Inrösnings.			Afrösningsjord.		
					Åker.	Äng.	Odlingsmark.			
1856	56	29	—	—	6,018	5,720	—	152,661	11,840	
1857	29	29	—	—	6,647	12,683	557	498,251	37,463	
1858	37	40	—	—	3,988	3,190	184	1,611,227	41,592	
1859	41	9	—	—	1,318	1,649	—	47,407	7,446	
1860	28	15	—	—	7,540	7,994	972	102,296	21,579	
Summa 1856—60	191	122	—	—	25,511	31,236	1,713	2,411,842	119,920	

Anmärkning. I saknad af allmän mantalsindelning hafva i kolumnerna N:ris 4 och 5 några summor icke kunnat utföras.

Tab. N:o 12.

SPARBANKER.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
Sparbankens benämning och stiftelseår.	Antal delegare.	Hela kapital-tillgången R:dr Rmt.	Överskott eller besparing öfver delegarnes andel.	A f d e l e g a r n e									
				insatt belopp i R:dr Rmt.					uttaget belopp i R:dr Rmt.				
				Vid periodens slut.			1856.	1857.	1858.	1859.	1860.	1856.	1857.
Falu stads, stiftad år 1825	1,764	348,370 75	40,326 70	40,291 25	31,100 88	31,793 71	38,706 71	43,184 64	25,252 59	39,866 34	47,451 67	36,477 19	44,953 27
Stora Kopparbergs läns, stiftad år 1851	1,155	72,796 70	2,443 08	14,421 08	9,531 04	8,697 63	8,871 85	10,862 75	2,927 27	4,559 75	10,026 03	13,489 99	10,321 97
Husby sockens, stiftad år 1837	543	57,046 60	4,250 01	8,570 03	8,006 06	6,313 88	7,049 26	9,343 30	10,015 59	5,445 28	4,945 75	5,275 18	3,776 36
Norrberkes sockens, stiftad år 1859	195	8,678 20	47 42	—	—	—	2,574 11	6,221 40	—	—	—	—	117 31
Summa	3,657	486,892 25	47,067 21	63,282 36	48,637 98	46,805 22	57,201 93	69,612 09	38,195 45	49,871 37	62,423 45	55,242 36	59,168 91

Tab. No 13.

FATTIGVÅRDEN.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.							
År.	Fattigvården			Antal fattighjon, som erhållit full försörjning.								Fattigvårdens																	
	Gemensam för hela samhället.	delad på nedanstående antal rotar eller kretsar.	Antal fattighus.	Äldre personer vårdade				Barn, vårdade i och utom fattighus.		Summa.	Summa af båda könen.	Antal af fattigvården understödde, som ej fått full försörjning.			Inkomster.						Samtliga utgifter i och för fattigförsörjning.								
				i fattighus.		på annat sätt.		m.	q.			Summa.	m.	q.	Summa.	Afkastning af egen- dom, kol- lekter m. m.	Personliga fattigvårdsbidrag.	Värdet af tillskott efter hem- mantal.	Ersättning			Summa R.dr Rmt.							
				m.	q.	m.	q.			m.	q.								m.	q.			af stats- medel.	af annat fattigvårds- sam- hälle.					
1856.....	33	7	7	8	42	141	254	246	255	395	551	946	1,172	2,100	3,272	49,063	60	11,034	57	36,001	—	—	—	211	02	96,310	19	92,426	72
1857.....	33	7	7	7	42	155	267	276	259	438	568	1,006	1,298	2,189	3,487	60,990	93	11,883	88	38,508	79	—	—	482	31	111,865	91	104,967	72
1858.....	33	7	7	8	37	169	262	257	243	434	542	976	1,081	2,001	3,082	58,750	86	12,366	74	33,243	73	—	—	318	—	104,679	33	88,995	12
1859.....	33	7	7	10	40	175	286	244	247	429	573	1,002	1,042	1,932	2,974	51,286	32	12,519	26	33,508	56	—	—	375	65	97,689	79	85,845	28
1860.....	33	7	7	13	46	176	289	240	247	429	582	1,015	1,051	1,966	3,017	48,559	61	12,933	55	32,372	98	562	17	346	60	94,779	91	89,935	48